

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE TEKNİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
1.Uluslararası Sosyal ve Teknik Bilimler Sempozyumu
USTEK'2022 Özel Sayısı
Dergi Ana Sayfası: <http://sosyoteknik.selcuk.edu.tr>

Kasım, 2022

ISSN: 2146-7226

Geleceği Anlamlandırma Çabası Olarak Postnormal Zamanlar Teorisi ve Din

Hatice KANADIKIRIK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kahramanmaraş 46100, Türkiye

Makale Bilgileri

Makale geçmişi:

Alındı 3 Ekim 2022

Kabul edildi 31 Ekim 2022

Anahtar kelimeler:

Belirsizlik

Cehalet

Din Sosyolojisi

Fütürizm

Gelecek Araştırmaları

Postnormal

Özet

Duyularımızın bizlere sağladığı mantık konforunda ve yüzyıllarca süren düşünce geleneğinde gerçekliğin tutunduğu iki ana bağlam zaman ve mekândır. Zamanın ilerleyen yönündeki gizlilik, toplumdaki türlü politik veya sosyal konular için geleceği araştırmanın nesnesi haline getirmiştir. 20. yüzyılın son yarısından itibaren oluşmaya başlayan gelecek araştırmaları kendini bilim olarak kabul etmemekle birlikte interdisipliner bir araştırma alanıdır. Bu yeni araştırmalar geleceği öngörmekle gelecek bilgisini değil, şimdinin değerlendirme ve planlamasını amaçlıyor.

Pakistan'dan çocukken İngiltere'ye göçen Ziyaüddin Serdar, burada göçmen ve Müslüman kimliği ile yetişmiş bir yazardır. 80'li yıllardan itibaren gelecek araştırmaları ile ilgilenen Ziyaüddin Serdar 2010 yılında ilk defa, editörlüğünü yaptığı Futures dergisinde, Postnormal Zamanları ele almıştır. Postnormal zamanlar, temelini bilim tarihinden ve Kuhn'dan alan bir zeminde, esasını oluşturan kavram ve tezleri ile gelecek araştırmalarına ait bir teoridir. Teorinin temelinde normal olanın artık fayda sağlamayan, sonuçsuz veya kısır döngü haline gelebileceği fikri vardır.

Tebliğimizin hazırlanmasında nitel yöntem merkeze alınırken, gelecek araştırmaları trendlerinin nicel verileri çalışmaya dâhil edilmiştir. Henüz tamamlanmamış bir yüksek lisans tezinden uyarlanan bir çalışma olan tebliğimizde ana tezimiz, 'bugünümüz yarınımızı oluşturur' olmuştur. Araştırmamın sonucunda senaryolar değerlendirildiğinde 'eski ortodoksların öldüğü yeni ortodoksinin henüz doğmadığı' bu postnormal ara dönemde Müslüman toplumlar olarak petrol ithalatı, turizm, Batı bilim anlayışı gibi bağımlı olduğumuz kaynaklardan ayrılmanın ve dünyadaki kültürel ekonomik veya politik seyri belirleyecek pozisyonları öncü olarak yakalamanın önemi vurgulanmıştır.

Religion and the Theory of Postnormal Times as an Effort to Make Sense of the Future

Hatice KANADIKIRIK ^a

^aKahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Theology, Kahramanmaraş 46100, Türkiye

---

Article Info

Article history:

Received 03 October 2022

Accepted 31 October 2022

Keywords:

Sociology of religion

Postnormal

Futures studies

Futurism

Uncertainty

Ignorance

Abstract

The two main links to reality are time and space, in the comfort of logic that our senses provide for us and in centuries of thought tradition. The secrecy in the course of time has made the future an object of research for various political or social issues in society. The future research, which began to occur from the last half of the 20th century, does not consider itself a science, but is an interdisciplinary research area.

Ziyauddin Serdar, who immigrated to England with his family when he was a child, is a writer who grew up here with both an immigrant and a Muslim identity. As of 80s, Ziyauddin Serdar, who has been interested in future research since the 80s, discussed Postnormal Times for the first time in 2010 in the Futures magazine. Postnormal times is a theory of future research with its core concepts and theses, on a ground that takes its basis from the history of science and Kuhn. At the core of the theory is the idea that what is normal can become a fruitless or vicious circle that no longer benefits.

While the qualitative method was taken into the center in the preparation of this paper, the quantitative data of future research trends were included in the study. In this paper, which is a study adapted from an unfinished master's thesis, our main argument is 'our present constitutes our tomorrow'. As a result of this research, when the scenarios are evaluated, it is emphasized that in this postnormal interim period, where 'the old orthodoxy died and the new orthodoxy was not yet born', the importance of leaving the resources we depend on as Muslim societies, such as oil imports, tourism, western understanding of science, and catching the positions that will determine the cultural, economic or political course in the world as a pioneer.

---

* Hatice Kanadıkırık. E-posta adresi: htc-kndkrk@hotmail.com

1. Giriş

Postnormal zamanlar teorisi gelecek araştırmalarına ait bir teoridir. Gelecek araştırmaları 20. yüzyılın ortalarında postmoderniteden beslenerek ortaya çıkan ve sosyal bilimlere askerî politik alandan geçen bir araştırma alanıdır. Süreç içerisinde gelecek araştırmalarını yürütmek için farklı birçok metot oluşturulmuş ve kullanılmıştır.

Postnormal zamanlar ise 2010 yılından beri Ziyaüddin Serdar ve arkadaşları tarafından araştırma ve yayımları devam eden bir teori çalışmasıdır. Teoriyi oluşturan dört temel unsur vardır. Sosyal birçok konuda ortaya çıkan trendler bu dört esas bağlamında değerlendirilmiştir [1]. Bir sosyal kurum olarak din bu trendler içerisinde önemli yer tutmaktadır.

Bu çalışmada postnormal zamanlar ve buradaki eğilimlerin dini bağlamı ele alınacaktır. Kendisi aslen Müslüman bir Pakistanlı olan Ziyaüddin Serdar, Doğu'yu ve Müslümanları dışardan ve içerden gösterebilen bir konumdur. Zamanın sosyal, kültürel ve ekonomik gereklerini görebilmek açısından postnormal zamanlar teorisini din sosyolojisi kapsamında değerlendirmek önemli olacaktır.

2. Gelecek Araştırmaları

Gelecek hakkında bilgi elde etme çabası çok uzun bir maziye sahiptir. İnsan varoluşunun devamını sürekli olarak düşünmüş ve şekillendirmeye çalışmıştır. Fal, kehanet gibi uğraşlar ise yine insanlığın gelecek bilgisine olan merakı ile ilgilidir. Geleceği hayal etmeye gelecek olursak felsefeden bilim-kurguya düşünce dünyasının en önemli unsurlarındandır. Gelecek araştırmaları da geçmişi üççeyrek asra yaklaşmıştır. 1948'de Amerikan ordusuna askeri ve stratejik destek sağlamak amacıyla kurulan RAND'da (Kuruluşun adı *Research And Development* ifadesinden oluşturulmuştur.) çalışmaları sürdüren birçok kişi gelecek araştırmaları fikrinin temelini oluşturmuştur. Örneğin, strateji şefi Herman Kahn bir gelecek araştırmacısıdır [2]. Sonrasında *Delphi* yöntemi ise 1964'te buradaki iki çalışanın "fizik ve kimya problemlerini ele alabildiğimiz kesinlikte sosyoekonomik ve siyasi problemleri de ele alabileceğimizi" öne sürmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu yöntem adını Roma'daki bir kâhinler kentinden alır ve temel fikri konu hakkındaki uzmanların bir araya gelerek neden sonuçlar üzerinde yaptığı tartışmalar ile bir tahmin ortaya koymasıdır. "Delfi'de geleceğe dair malûmatlar, uzman bilgisi vasıtasıyla yavaş yavaş derlenmektedir. Bu işlem, uzmanlar birbirlerinin görüşlerinden haberdar olabilsinler (yani diğer uzmanların görüşlerine ne kadar yakın veya uzak olduklarına tayin edebilsinler) diye yuvarlak masa toplantılarında ve verilen bilgilerin altına isim konmadan gerçekleştirilmektedir. [3]". Amerika'daki bu araştırmalarla beraber Avrupa'da da geleceğin tedbir ve tahayyülüne ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Burada ise *Roma Kulübü* ve onların 1972'de yayınladıkları *Büyümenin Sırları* ile gelecekler araştırması büyük ilgi toplamıştır [2].

1973'te ise *Dünya Gelecekler Araştırmaları Federasyonu* kurularak bu sahanın küresel olarak birleşmesi sağlamıştır [2]. İsimlendirmede araştırmanın nesnesi olarak çoğul bir tamlayanın kullanılması daha çok tek bir perspektifin verdiği, belirli düşünce yapısına bağlı gelecek anlayışını ayırmak içindir. Gelecek çalışmalarında benimsenmesi savunulan çoğulcu bir anlayışı ifade etmektedir. Serdar, "gelecekler araştırmaları çalışmalarının katı sınırlar, sabit teoriler, ezoterik terminoloji ve bu varlığın temellerini atan 'büyük adamlar (her zaman erkekler) ile bir 'disiplin' olduğu fikrini terk etmemiz [4]" gerektiğini belirtir.

Gelecekler araştırmaları farklı yöntemler kullanarak senaryolar oluşturur. Belli başlı yöntemleri, yukarıda saydığımız Delfi ile beraber, ufuk taraması, çapraz matris veya yükselen sorunlardan gelen zayıf sinyalleri değerlendirmedir [2]. Gelecekler araştırmalarının nihai çıktısı olarak ise bu yöntemlere bağlı olarak oluşturulan *senaryolar* verilir.

3. Postnormal Zamanlar Teorisi ve Tarihçesi

2010 yılında ilk defa, Ziyaüddin Serdar'ın aynı zamanda editörlüğünü yaptığı Futures dergisinde, bir makale olarak yayımladığı Postnormal zamanlar aslında birçok farklı kanaldan devşirilmiş işlevsel araçların bir arada olduğu bir zaman analizidir. Dergi daha sonra bir sayısında postnormal zamanları konu edinmiştir.[5] Teoriyi dört temel yapı oluşturmaktadır. İlk olarak 4S kısaltması ile hız, geniş ölçek, dar kapsam, eş zamanlılık gelmektedir. *Dar kapsamda* ortaya çıkan bir olayın, çok *geniş ölçeklerde*, eş zamanlı olarak duyulmasını sağlayan *hızın* postnormal zamanların karakteristiği olduğunu söyleyerek 4'ünün birbirine bağlılığını yakalayabiliriz. “Ölçek, ağlar ve hızlanma ise pnt'nin 3C'lerini (karmaşıklık, kaos ve çelişkiler) üretir ve bu da bizi belirsizliğe ve cehalete götürür. [5]”

Belirsizlik ve cehalet postnormal zamanlarda önce 1993'te J. Ravetz ve S. Funtowicz'in beraber ortaya çıkardığı *postnormal bilime* ait iki fenomendir. Tam da bu noktada ise zamanın postnormal, yani normal sonrası, oluşunu açıklayabiliriz. Normal bilim ifadesi 1962'de Thomas S. Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* 'nda kullandığı şekli ile hâkim paradigmanın çevresinde gelişen metodolojiye tabi olan bilimsel anlayışı ifade eder. Ortaya çıkan problem uygun yöntemle “bir bulmaca çözme işi” gibi çözümlenir. Kalıpları ve kapsamı belirlidir [6]. Normal bilimde belirsizlik belirli aşamalarda, kademeli olarak yok edilmesi gereken bir şeyken Ravetz ve Funtowicz, postnormal zamanlarda “Artık risk ve çevre gibi politika konuları bilim için en acil sorunları oluşturduğuna göre, belirsizlik ve kalite periferiden, bilimsel metodolojinin gölgelerinden, merkezi, bütünleştirici kavramlar haline gelmek üzere hareket [7]” ettiğini söylemektedir. Bilimsel değerlerin değişken olabileceği ve belirsizlik, çevre veya politika gibi acil kararlar gerektiren konularda problem çözmenin bir parçası haline gelmek zorunda kalmıştır. Bu ise postnormal zamanlardaki bilim için yeni bir metodolojiyi gerektirmiştir.

Postnormal zamanların hayvanat bahçesi ise burada sayacağımız son unsurdur. Siyah Kuğular Siyah Filler ve Siyah Denizaneleri karşılaştığımız olayların beklenebilirlik durumuna göre bir tasnifini içermektedir. Burada Siyah Denizaneleri postnormal zaman teorisyenlerinin orijinal bir sentezidir. Bütün bu unsurlar içerisinde ele alınan trendler değerlendirilerek senaryolar belirlenmiştir. Bu senaryolar uzun soluklu olup, geleceği öngörme iddiasında değildir, gelecek hakkında rehberlik etmeyi amaçlar [8]. “Burada üretilen senaryoların, ihtimaller şöyle dursun, tahmin bile olmadığı tekrar vurgulanmalıdır. Aksine, Müslüman toplumların alternatif geleceklerini araştırmak ve düşünmek için birer araçtırlar. [8]”

3.1. Postnormal Zamanların 3C'si (Kaos, Karmaşa ve Karşıtlıklar)

Postnormal zamanlarda *karmaşa* tüm alanlara yayılmış ve küresel bir boyut kazanmıştır. Karmaşıklığı ifade etmek için farklı ölçekler tanımlar geliştirilmiştir. Örneğin sistemin belirli bir sayının üzerinde uzmanlık gerektirdiği çalışmalar karmaşıktır. Benzer şekilde bir durum birçok ve disiplini yakından ilgilendiriyor veya bir yerde meydana gelen bir sorun diğer bölgeleri de etkiliyor olabilir. Karmaşıklık etkileşimle beraber artar. Bir salgının o bölgeye yapılan yabancı ziyaretlerle daha fazla bölgelere yayılması yerel bir sorunu daha da, hatta belki küresel boyutta, karmaşık hale getirir. Karmaşıklık bu zamanın her yerinde olduğundan dolayı onunla başa çıkmak için basitleştirmek sadeleştirmek kalıcı, uygun bir yol değildir. [1]. Girişik sistemler ve uygulamalar belki yeni değildir. Ancak diğer yeni postnormal fenomenler ile birlikte çağın temayüz eden özelliği olmuştur.

Yukarıda ifade ettiğimiz şekilde karmaşayı hissettiren şey *kaostur*. Kaosu meydana getiren şey ise birçok alıcı arasında aynı anda hızlı iletişimi sağlayan ağ dolanımdır. İletişim bireyler veya kurumlar arasında olabilir. Bu ağlar internet, sosyal medya veya mesaj servisleri ile örülür. Örneğin, bir kişi aynı anda bir sağlık randevusu alabilir, işi ile ilgili bir ankete katılabilir, tek bir para transferi ile birçok satıcıdan

alım satım olayı verebilir. Bu imkânların sağlayıcıları olmadan önce bütün bu işler kendisinin saatlerini, hatta günlerini alabilirdi. Bu basit bir kaotik durumdur.

Kaosun merkezinde bireyler vardır. İnsanın kendini ortaya koyma inancı ve hırsı, zamanın ona verdiği tehlikeli imkânlarla, kontrolden çıkma riskini içermektedir. Bu modernite sonrasında yaygınlaşan bireyselleşme düşüncesinin sonucuna ait bir durumdur. Büyük kaotik olayların arkasındaki sıradan insanlara dikkat çekiyor Serdar, “postnormal zamanlarda gerçekten birkaç zararlı birey dünyayı çöpe atabilir. [1]”

Çelişki bilinen klasik tanımı ile iki doğru önermenin birbirini yanlışlamasıdır. Postnormal zamanlardaki c üçlüsünün sonuncusu olan çelişki, çatışma ve rekabetin doğal sonucudur. Serdar ve arkadaşlarının anlatımından yola çıkarak Postnormal çelişkileri iki farklı grup olabileceğini söyleyebiliriz: Bunlardan birincisi değişimin ortaya çıkardığı çelişkidir. Değişim postnormal normlara sahip (hızlı, yaygın, özelleşmiş ve eşzamanlı) geometrik olarak (yani bir niceliğin belirli bir miktarlara toplanarak değil çarpılarak büyümesi) büyürken, ivme de artık hızın bir nesnesi haline gelir. Asıl çelişki ise hala hiçbir şekilde değişmeyen sabitlerdir. Sınıf ayrımı hala en modern kurumların ruhunda bulunuyor. Gıda üretimi ve lojistikteki süper teknolojiye rağmen hala insanların birçoğu açlık mücadelesini sürdürüyor. İletişimin türlü imkânlarına rağmen insanlar hala birbirlerinden habersiz, yalnızlık içinde yaşıyor. Diğer bir çelişki ise fazla bilginin cahilliği doğurması ile ilgilidir. Bilim ve teknikle her an doğanın, insanların, düşüncelerin bir sırrı çözülmektedir. Her yeni elde edilen gerçeğin yabancı olması dolayısıyla ortaya çıkardığı cehalet evrendeki belirsizliği artırıyor. Bu ikisi, cehalet ve belirsizlik postnormal, aşağıda ele alacağımız gibi zamanın iki temel karakteristiğidir.

Sonuç olarak bu üç özellik birbirinden kesinlikle ayrılamaz ve birbiriyle etkileşim içindedir. Karmaşa, kaos ve karşıt ilişkiler ise aslında evrenin varoluşundan beri gözlemlenen bir şeydir. Aynı zamanda karmaşık desenler gelişimin, kaos oluşumun, çelişkiler çoğalmanın sebebidir. Postnormal zamanlarda bu özellikler 4S'ye ait normlar ile varlar. Onların farkında olmak gelecek senaryoları ve gelişmeler konusunda bize rehberlik edecektir.

3.2. Postnormal Zamanların 4S'si (Hız, Geniş Ölçek, Dar Kapsam ve Eşzamanlılık)

Postnormallikte olguların sahip olduğu dört norm hız, geniş ölçek, dar kapsam ve eş zamanlılıktır. Bunlar bilinen durumları normallikten çıkaran niteliklerdir. Hız gelişmelerin ve iletişim ağının her geçen zaman ilerlemesi ile meydana gelmekle birlikte günümüzde ayak uydurmasının zorlaştığı bir ivmeye sahiptir. Hızlanmanın hızı artmaktadır, diyor Serdar [1]. Hızın zamana yansıyan tarafı olan beklemek iletişim, ulaşım, günlük isteklerimizin çoğu için gereksiz hale geldi. Bu durumun doğal bir sonucu olan eşzamanlılık postnormal zamanların ikinci hâkim durumudur. Hız mesafeleri önemsiz hale getirdi. Böylece bir yenilik, değişim bütün yerlere çok hızlı, çoğunlukla aynı anda, ulaştı.

Bu durum üçüncü S'nin kendisini ortaya çıkardı. Haberler, salgınlar, gelişmeler küresel ölçekte meydana geldi. Geniş ölçek postnormal zamanlarda karmaşa ve kaosa sebep olmakla birlikte imkân ve fırsat eşitliğini de sağladı. Son olarak ise her mesele bireylere kadar daralan bir kapsamda derinleşebilir hale geldi. Bu devamında yalıtılmış, birbirinden kopuk alanları ortaya çıkardı. Shakespeare'in vakit o kadar geç ki erken bile diyebiliriz, dediği gibi postnormal zamanlarda da tüm bu aşırılıklar zıddına inkılap ederek bir geçiş içerisinde bulunuyor.

3.3. *Postnormal Zamanlar Teorisinin Meseleleri / Post Normal Zamanların Hayvanat Bahçesi*

Esasen postnormal zamanlar teorisi gelecek araştırmalarının bir parçasıdır. Post normal zamanlar içerisinde ele alınan trendler/eğilimler gelecek çalışmalarının senaryolarını belirler. Trendler birer veridir. Bu verilerin ekstrapolasyonları senaryoları oluşturur. Senaryoda bu trendlerin ortaya çıkan sorunları farklı beklenebilirlik ve bilinirlik yapısına sahiptir. İşte postnormal zamanların esaslarından olan hayvanat bahçesi yani siyah filler, siyah kuğular ve siyah denizaneları bu sorunları sınıflandırmak için kullanılır. “Soruları analiz ederken temel zorluk kanıttır. Kanıt eğilimlerden daha önemsiz olsa da destekleyici veriler şarttır. Bu noktada bağlam ve bakış açısı kilit nokta olur. [8]”

Siyah filler; meydana gelmesi için birçok delil olmasına rağmen varlığını görmezden geldiğimiz olaylardır. Örneğin öncesinde istatistikleri yapılmış olan seçimlerin gerçek sonuçları böyledir. Serdar ve arkadaşları [8], Trump'ın 2017 yılındaki seçimlerde başkan olmasını bu şekilde bir siyah fil olarak yorumluyor. Siyah fillerin meydana gelmesinin sebepleri; meydana geldiği toplumların dar algısı ve kapsamlı değerlendirmeleri bu meseleler için yapamıyor oluşudur. Kavramsallaştırma ise bir tabir olan odadaki fil (*elephant on the room*) ve Taleb'in siyah kuğularından mülhemdir. Odadaki fil, İnsanların gözlerinin önünde, belli olan bir fenomeni inkâr etmemekle birlikte ısrarla ve ortak bir bakış açısıyla görmezden gelmelerini ifade eder. Bu durum kimi zaman sorunun gittikçe büyümesine sebep olabilir. Siyah kuğuya geldiğimizde, bir sonraki başlıkta ele alındığı gibi, beklenmeyen şeylerin bir anda ortaya çıkışını içerir. Bu iki durumun birleşmesinden ortaya çıkan siyah fil, uzman ve bilginlerce olması beklenen veya bilinen şeylerin meydana gelmesiyle yaşadığımız şaşkınlığımızı veya hazırlıksız oluşumuzu ifade eder.

Siyah kuğu ise bir kestirim uzmanı olan Nassim Nicholas Taleb'e aittir. Aynı adlı kitabında, siyah kuğunun daha önce hiç kimse görmediği için imkânsız sanılan ve mümkün olma ihtimali akla gelmeyen bir şey olduğunu belirtilir. Örneğin Avustralya'daki ilk görülen siyah kuğu, bir kuğunun rengine dair, o zamana kadar olan bütün yerleşik bilgi ve kanaatlerimizi yok etmiştir. Uzun süredir var olan bir algıyı, sadece bir aksi delilin, yok etmesini ifade eden siyah kuğuların üç temel özelliği vardır. Birincisi varlığına dair bir fikir dahi yoktur. Meydana geldiğinde tam anlamıyla beklenmediktir. Veriler içerisinde ipucu olacak bir çıkarsama, kanıt yoktur. İkinci özelliği ise meydana geldiğinde büyük bir etki oluşturur. “Şaşırtıcı olan, tahminlerimizdeki hataların büyüklüğünden çok bunun farkında olmayışımızdır. [9]” Üçüncü özellik ise bir siyah kuğu meydana geldikten sonra geriye dönük bir çıkarım inşası başlar. Aslında bilinebileceğine dair verilerden işaretler gösterilir.

Siyah kuğular hiç hesapta yokken ortaya çıkıp bir mevcut düzeni denge durumundan çıkaran olaylardır. Gerçekten hiç beklenmemektedir ve öncesinde en ufak bir belirti veya farklılık oluşturmazlar. İnsanların tamamen hazırlıksız olması onları bu olayın getirileriyle birlikte ortaya çıkışındaki bileşeneler üzerine yoğunlaştırır.

Siyah denizaneları normal bir fenomenin çeşitli değişikliklerle bir anda kontrolden çıkmasını ifade eder. Kavramın hikâyesi, çeşitli iklim etkileri sonucu sıcaklığı zamansız yükselen denizlerdeki denizanelarının uygun koşullar sonucu bir anda çoğalması ile alakalıdır. Bu denizanelarının kontrolsüz artışı kıyılarındaki enerji santrallerini tehlikeye koyar. Bu haliyle denizaneları bilinmeyen bilinenlerdir. “Bildiğimizi ve anladığımızı sandığımız ama beklediğimizden daha karmaşık ve belirsiz olduğu ortaya çıkan şeylerdir. [8]” Siyah denizaneları genelde uzun vadeli düşünmemiş geçici çözümlerin perdelediği bir sonuçtur.

3.4. *Cehalet ve Belirsizlik*

Postnormal biliminin kurucularından olan Ravetz risk yönetimini belirsizliklerle ilişkili olarak ortaya koymuştur. Belirsizlik normal bilimin elinde aşamalı olarak yok edilmesi gereken, gerçekliği saklayan bir durumdu [7]. Kuhn'un kuralları ve girdileri belli bir bulmaca çözüme işine benzettiği klasik

metodoloji de böyleydi. Belirsizliklerin aşırı boyuta ulaştığı postnormal bölgede riskler karar alabilmek için çok fazla hale gelir. Meselenin çevre veya politika olduğu bu noktada bilimsel metot yetersiz hale gelir [10]. “Belirsizlik en emin olabileceğimiz tek şey olabilir ancak gerçek zor seçimleri tartışmak için ne rahat ne de henüz politik veya sosyal olarak kabul edilebilir bir temel değildir. [8]” Karşılaşılan bu yeni durumda uygun problem çözme stratejisi önerilir. Belirsizliği ve riskleri yüksek olan araştırmalarda *akran topluluğu genişletilerek* bu alanda uzmanlaşmamış kimseleri de içine alarak konu hakkında diyalog imkânı verilmesi gerekir. Belirsizlik hakkında tanımlama ve aydınlatma için ise Ravetz bir *öncü soru sistemini* öneriyor [7].

Öncü sorular Aristo'nun dört neden ilkesinin esinidir. Varlıkları dış dünyada tanımlayan maddi, formal, erksel ve fail neden ne, nasıl, niçin, ne soruları ile ortaya çıkarılır. Ravetz de problemin araştırma, tasarım ve keşif amacını taşıyan ne/nasıl, nasıl/neden veya eğer (*what if*) sorularını öncü sorular olarak vermektedir. Bunun gibi bilimsel birçok araştırma tarzı vardır. Bununla birlikte öncü sorular belirsizlik meselesinden yola çıkmıştır. İlk iki soru içeriğe bağlı bilgileri verir çoğu zaman ve birbirleriyle girişik haldedir. Üçüncüleri olan *ya eğer* sorgulaması akla gelebilecek tehditleri, ihtimalleri ve riskleri ortaya çıkarır. Daha önceden farklı olarak postnormal zamanlarda buna ihtiyaç duymaktayız. Çünkü belirsizlik cevabı geciktiriyor, riskleri barındırıyor ve zararı artırıyor. Ya eğer ise farazi olarak belirsizliklerin içindeki gerçekleri çıkarabilir. Bu sorgulama *genişletilmiş arkan topluluğunun* prensibi haline getirilebilirse uzun vadede evrene verilecek olası zararların, önüne geçilebilir [7].

Klasik bilimin tümevarımcı ahlakı çözümlemeler sırasında bağlamı kaçırmaya veya ihmal etmeye sebep olur. Bunu reddetmeden, daha birçok kesin olmayan alternatiflerin farkında olmak ve doğru gidiş yolunun bir tane olmadığını görmek gerekir [7]. “Gerçekten de ya eğer diye sormaya alıştığımız ve deyim yerindeyse beklenmeyi beklediğimiz zaman, tek bir bakış açısının herhangi bir durumun nasıl tam olarak yakalayamayacağını tam olarak anlıyoruz. Salt karmaşıklığın aksine gerçek karmaşıklık budur. [7]”

Belirsizlik üzerine böyle bir sorgulama güvenlik meselesidir aynı zamanda. Bilimin sağladığı coğrafi, tıbbi, hukuki veya bilimsel alana dair bir konfor alanı vardır. Eskiden beri var olan birçok tehlike bu konfor alanında ortadan kalkmıştır. Gözden kaçırılan; artan belirsizlikler yeni birçok risk ve tehlike ortaya çıkartmıştır ve bilinen yöntemler bu alanlara müdahale edemez [7].

Rasyonalite söz konusu olduğunda bilgi konusundaki birçok çalışmanın yanında cehalet araştırılması düşünülen bir şey olmayabilir. Ancak cehalet kaynakları, çeşitleri ve günümüzdeki sonuçları ile postnormal zamanların belirsizlikten sonraki ikinci temel niteliğindedir. Çelişkiler başlığında ifade edildiği gibi artan bilgiyle beraber hep çoğalmıştır.

Cehaletin üç şekilde olduğu belirtiliyor: Bunlardan birincisi cehaletimizi farkında olmamaktır. Bu tehlikelidir, çünkü eksikliğini bilmemek veya tam olduğunu düşünmek telafi etmek için herhangi bir girişimde bulunmamaya sebep olur. İkinci bir cehalet ise zamanın ve değişimlerin cahili olmaktır. Bu durum postnormal zamanın normları olan hız, kapsam, eşzamanlılık ve yaygınlık ile zamanın özelliği olan karışıklık, karmaşa ve kaos ile düşünüldüğünde, cehaletin boyutlarının farkına varılabilir. Örneğin, okuryazarlığı olmayan bir insan kısa zaman önce, hayatının idamesinde büyük zorluklar yaşamazken, şimdilerde kendisini temel duyularından mahrum gibi görüyor. Zaman ilerledikçe cehaletin şiddeti artabiliyor. Öncesinde telefon kullanmamak bir tercih iken günümüzde birçok hayati işlem ağ bağlantısı ile akıllı cihazlardan gerçekleşiyor. Tüm dünyada bizi bekleyen risklerin neler olduğunu, her yeni bilgide biraz daha artan şekilde bilmiyoruz. Bu tıpkı genişleyen evren gibi ulaşılmaz bir hal alıyor ve cehalet asıl durum halini alıyor. Bir diğer cahillik ise aşırı bilgiden kaynaklanır. Bunu iki türlü ele alabiliriz. Öncelikle kişinin sahip olduğu fazlaca özelleşmiş bilgiler aynı alana ait diğer bölünmüş bilgileri içermeyebiliyor. Bu durumda kendi tecrübe ve çalışmalarına dâhil olmayan bu alandaki birçok bilgi onun için yoktur. Ya da aşırı bilgi bireyin çevresinde olabilir. Örneğin internet bildiğiniz bütün ansiklopedileri elinizin altına verir. Aynı şekilde birçok yeni gelişme ve artan bilgi yine sanal ağda yayılır. Bilginin çokluğu erişimin kolaylığı ve yanlış bilgiyle karışık halde bulunması sebebiyle edinilmeyi engeller veya ertelenebilir hale getirir. Bu da büyük bir cehaleti doğurur.

3.5. Postnormal Zamanlarda Ele Alınan Trendlerin Dinî Bağlamda Değerlendirilmesi

Postnormal zamanlar içerisinde ele alınan trendler birçok konuyu içermektedir. Bunların içerisinde din kurumu ağırlıklı olanlar; nüfus ve gençlik, göç ve mülteciler, silahlı çatışmalar ve terörizm, din ve kültür, İslamofobi ve aşırı sağın yükselişi, İslam ve dinî düşüncedir [8]. Bu altı başlığın yanında enerji ve kirlilik gibi konularda da Müslüman ülke ortalamaları konuya din ile ilgili sosyal bir veçhe kazandırmaktadır. Dolayısıyla, Müslüman toplumlar veya dini kurum hakkındaki değerlendirmeyi, verilen başlıkların sonrasında teorisinin genelinde yapmak gerekmektedir.

Öncelikle dini grupların büyüklüklerini ele alabiliriz. Dünya üzerinde en çok nüfusa sahip olan (%30'un üzerinde) Hristiyanlık ve peşinden gelen Müslümanlık, Hinduluk, Yahudilik artış trendini devam ettirmektedir. Bunun yanında önümüzdeki onlu yıllarda bu artışı koruması beklenen tek dinî grup Müslümanlıktır. Nüfus artışının yüksekliği sonucunda en çok genç nüfusa sahip olanlar da yine Müslümanlardır. Bu durum bir istihdam ve eğitim problemini eş zamanlı olarak doğurmaktadır. Gençlerin kendi dinî ve kültürel yönelimlerini benimseme ve devam ettirebilme oranları değişebilmektedir. Aynı zamanda artan teknoloji ve dışa bağımlı ekonomi artan genç nüfusun istihdamını güçleştirmektedir.[8]

Göç ve mülteciler ise özellikle dünya üzerindeki Müslümanları ilgilendiren bir diğer konudur. Ülkemiz özelindeyse 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşıyla ülkemize başlayan ilticalar sonucunda, Türkiye 2021 yılından sonra en fazla mülteciyi barındıran ülke haline gelmiştir [11]. İçeriye devam eden göçün yanında akademik veya teknik bakımdan kalifiye vatandaşların, daha yüksek hayat standartları talebiyle dışarıya yaptığı göç vardır. Müslüman çoğunluklu ülkelerin Batı'ya verdiği beyin göçü kendisinin ilerideki ekonomik ve bilimsel ilerlemeleri için oldukça önem arz etmektedir. Son olarak mültecilerin içinde buldukları kaçış hali ve zor şartlar onları dini kimliklerinden veya en azından yaşantılarından uzaklaştırabilmektedir [8].

20. yüzyılda savaşın ardından yapılan birçok evrensel barış antlaşmasına rağmen savaş açıkça devam etmektedir. İsminin barış anlamıyla aynı köke ait olduğu Müslüman ülkeler ise devam eden savaşların çoğunluğuna sahiptir. Herhangi bir ülkeyle devam eden savaşların yanında iç savaşlar da bu ülkelerde birçok askerî ve sivil personelin yanında milli varlığı tüketmektedir [8].

Dini kimliğin sosyal hayattaki göstergelerine baktığımızda ise ibadet veya temel inanç esasları dışındaki tarihi dini kabuller değişime uğramakta veya yok olmaktadır. Müslümanların azınlık veya çoğunluk olarak yaşadığı bölgelerde beş vakit namaz, ramazan orucu veya hacc yolculuğu gibi ritüellere devam azalmaktadır. Aynı şekilde tek kurtarıcı din, cihat görevi gibi düşüncelere Müslüman bireylerde farklı yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. Bunun başlıca sebebi Müslümanların azınlık olarak bulunduğu yerlerdeki yaşam tarzı veya sosyal medya ile artan dinler arası iletişimidir [8]. Bununla birlikte üretilmiş bir kavram olarak İslamofobi kurumları ve kişileri etkilemeye artarak devam etmektedir.

Dini düşüncenin seyrine geldiğimizde tarihi süreç içerisindeki birçok muhafazakâr ve fundamentalist eğilimlerin etkileri devam etmektedir. Bunlar üzerine, yakın gelecekte, kaynakları sağlıklı kullanan, geçmişi ile çatışmayan bir uyanışın olması Müslüman toplumları gelecekte tekrardan kurtaracaktır. Bu dine bağlı eğilimlerin, diğer tüm hepsi gibi, girişik olduğu konular akademik, ekonomik ve tekniktir. Bilimsel özgün düşünce ve üretim Müslüman çoğunluklu ülkelerde, fazla olmayan istisnalar dışında, gelişmiş ülkelerin bir hayli gerisindedir. Dışa bağımlı üretim ise yine bu ülkeleri pazardan dışarda tutmaktadır. Aslında bu ikisinin, yani ithalat ile zayıflayan ve üretimi düşen ekonominin sonucu olarak bugün en büyük ekonomilerin yeri olan teknoloji konusunda hiçbir Müslüman ülke iddialı değildir. Özellikle petrol kaynaklarına bağlı bir ekonomiye sahip ülkeler ve genellikle Müslüman çoğunluklu ülkeler gelecek senaryolarında mevcut eğilimleri üzerinden değerlendirildiğinde sosyal olarak talebi artıracak bir arza sahip değildir.

4. Sonuç

Sonuç olarak Postnormal zamanlar içinde bulunduğu dönemi bir geçiş dönemi olarak ifade etmektedir. Siyasi veya ekonomik büyük anlatıların ve onların oluşturduğu yargıların sorgulanmaya başlıyor oluşu veya teknolojinin verdiği geniş imkânlar ile birçok müessesenin dönüşmesi bunlardan bazılarıdır. Boşluk kabul etmeyen tabiatı gereği dönüşümlerin bu geçiş döneminde, söz gelimi, enerji, sağlık, toplum üzerindeki etkileri için senaryolar kurmak postnormal zamanların temel fikridir. Buna göre din bu dönüşümleri etkileyecek ve yine bu dönüşümlerden etkilenecek kritik bir yapıdır.

Bu tebliğ sosyal bilimlerin alanındaki akademik yazında henüz yeteri kadar yer bulamamış gelecek araştırmalarına ait bir teoriyi konu edinmektedir. Problematik toplumsal değişim olan bu alan gibi gelecek araştırmaları da yüzünü geçmişten günümüze çevirmiştir.

Gelecek araştırmaları, senaryoların bugünün seçimlerini belirlemesini hedefler. Başta ülkemizin yakın olduğu bir coğrafyayı ve dini grubu içeren analizleri ile postnormal zamanlar teorisi gidişatta moral olan kötü, yanlış olanı engellemek ya da iyi, doğru olanı teşvik etmektedir. Müslüman toplumların kendi yaşadıkları yerde güçlü ve tüm dünyada yönlendirici olabilmesi için postnormal zamanın kritik şartlarını değerlendirmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- [1] Z. Sardar, "Welcome To Postnormal Times," *Futures*, Volume 42, Issue 5, s. 435-444, Haziran 2010. DOI:<https://doi.org/10.1016/j.futures.2009.11.028>
- [2] Z. Sardar, *Gelecek*. İstanbul: Mahya, 2013. (çev. Ö F. Şahin)
- [3] S. İnyetullah, *İslam Ümmetinin Geleceği*. İstanbul: İnkılab Yayınları, 1998. (çev. A. Yünsel, vd.)
- [4] Z. Sardar, "The Namesake: Futures; futures studies; futurology; futuristic; foresight—What's in a name?" *Futures*, Volume 42, Issue 3, s. 177-184, Nisan 2010. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2009.11.001>
- [5] Z. Sardar, "Postnormal Times Revisited," *Futures*, Volume 67, s. 26-39. Mart 2015. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2015.02.003>
- [6] T. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2021. (çev. N. Kuyaş)
- [7] S. Funtowicz and J. Ravetz, "Science for the Post-Normal Age," *Futures*, Volume 25, Issue 7, s. 739-755. Eylül 1993. DOI: [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(93\)90022-L](https://doi.org/10.1016/0016-3287(93)90022-L)
- [8] Z. Sardar vd., *Muslim societies in postnormal times: foresights for trends, emerging issues and scenarios*. UK: International Institute of Islamic Thought, and Centre of Postnormal Policy & Futures Studies, 2019.
- [9] N. N. Taleb, *Siyah Kuğu*. İstanbul: Varlık Yayıncılık, 2021 (çev. A. Nazan)
- [10] Z. Serdar, *Thomas Kuhn ve Bilim Savaşları*. İstanbul: Everest Yay, 2001. (çev. E. Kılıç)
- [11] Total Registered Syrian Refugees, The Office of the High Commissioner for Human Rights, 15.05.2022. [Online]. Available: <https://data.unhcr.org/en/situations/syria>